

Interdisciplinary Research: Opportunities and Methodological Problems

UDC: 001.814

DOI: <https://doi.org/10.15421/172607>**Kononov Illia**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-00029253-6261>, kononov_if@ukr.net**Nuzhna Julia**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-0510-4848>, nuzhnayaus@gmail.com**Khobta Svitlana**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-4149-7853>, khobta_sv@ukr.net*Luhansk Taras Shevchenko National University (Lubny, Ukraine)*

Abstract.

Modern science is currently experiencing a slowdown in its development despite a growing number of researchers and publications. Scholars and public science managers have placed high hopes on interdisciplinarity. However, these expectations have not yet been fully realized.

Results. Interdisciplinarity often invoke to legitimize various emerging academic fields such as cultural, gender, media-studies, etc. As noted by T. Zarycki, such «studies» erode the boundaries between disciplines and create an anarchic academic landscape in which all disciplines are treated as equally valid within shared research domains. So, synthesis within these fields is highly subjective. The scientific inquiry is facing increasing ideological pressure. The different configurations of interacting disciplines and extra-scientific agents emerge. When ideological agents attempt to monopolize the research agenda, this leads to field degradation. It tends to polarize those researchers committed to impartial inquiry and agents promoting ideological narratives.

Interdisciplinary research methodology remains in its formative stage. The effective interdisciplinary collaboration requires a shared understanding of the research issue, objectives, methods of data collection and analysis. Researchers must reach consensus on the functional hierarchy of the disciplines of project, while considering the broader disciplinary hierarchy within the complex research field.

Conclusions. The importance of interdisciplinary research has increased due to global challenges and the limits of extremely specialized disciplines. The scientific disciplines often lack the capacity to address complex systemic issues independently. A pressing issue is the development of a robust methodology and set of tools for conducting interdisciplinary research in a systematic and effective manner.

Keywords: interdisciplinary research, methodology, stagnation of scientific progress, science, ideology, complex systems

Міждисциплінарні дослідження: можливості та методологічні проблеми

Кононов Ілля, Нужна Юлія, Хобта Світлана*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Лубни, Україна)*

Анотація.

Сучасна наука переживає кризу: зростає кількість публікацій і вчених, але справжніх проривів дедалі менше. Дослідження вдосконалюють вже відомі теорії, більшість статей не використовуються в науковій роботі, вчені посилюються на невелику кількість праць. Вихід убачали у міждисциплінарних дослідженнях, проте сподівання певною мірою не виправдалися.

Результати. Міждисциплінарність часто перетворюється на гасло, для виправдання численних «досліджень» (cultural, gender, media-studies тощо), які розмивають кордони між науками й створюють анархічну ситуацію рівності наук в подібних дослідницьких полях. Як зазначає Т. Зарицький, у таких полях синтез має суб'єктивний характер. Науки відчувають ідеологічний тиск з боку позанаукових агентів. Взаємодія наук і позанаукових агентів формує різні конфігурації. Якщо в дослідницькому полі з'являється ідеологічний агент, який прагне на монополізацію істини, це веде до деградації поля, виникають тенденції до поляризації тих дослідників, що прагнуть до неупередженого пошуку істини, і агентів ідеологічного тиску.

Методологія міждисциплінарних досліджень перебуває на початковій стадії. Ефективна співпраця представників різних наук потребує узгодженого розуміння проблеми, завдань дослідження, методів збору і обробки наукової інформації. Дослідники мають досягти згоди щодо функціональної ієрархії наук в конкретному проекті, маючи на увазі при цьому загальну ієрархію наук в певному комплексному дослідницькому полі.

Висновки. Зростання значення міждисциплінарності пов'язане з глобальними викликами та поглибленням спеціалізації наук. Окремі дисципліни обмежені у розв'язанні проблем складних систем, отже з'являється імпульс до взаємодії представників різних наук, або до використання даних різних наук одним дослідником. Нагальною проблемою є комплексна розробка методології і методики міждисциплінарних досліджень.

Ключові слова: міждисциплінарні дослідження, методологія, гальмування розвитку науки, наука, ідеологія, складні системи

Стаття надійшла / Article arrived: 01.09.2025

Схвалено до друку / Accepted: 14.10.2025

Вступ.

Сучасна наука розвивається значною мірою через дослідження великих проблем як у сенсі їх значення для людства, так і в сенсі їх глобального масштабу (Семенюк & Мельник, 2017, с. 123-141). Наведемо деякі лише як приклади. В природничих науках це вивчення ДНК, термоядерного синтезу, в суспільних науках – війни, кризи капіталізму, суспільної справедливості, постколоніалізму, історичної пам'яті. Є проблеми спільні для всієї науки – глобальна екологічна криза і зміни клімату, освоєння космосу, біоетика, штучний інтелект та ін. Жодна з цих проблем не може бути вирішена засобами однієї науки. Більше того, вони виникли як проблеми колективної практики людства, і наука може дати лише ідеальне їх вирішення, а практичне вирішення передбачає політичну волю, мобілізацію ресурсів і загальні дії в масштабах людства. Це в свою чергу створює напруження в науках прикладних, в першу чергу політичних. Безперечно, наведені як приклади проблеми, а їх список можна продовжувати досить довго, належать до міждисциплінарних чи трансдисциплінарних.

Здавалося б наявність подібних осмислених і артикульованих проблем повинно стимулювати розвиток науки. Між тим в світовому масштабі наукова ситуація дещо інша. Розвиток світової науки з другої половини XX ст. загальмувався. Фундаментальних відкриттів, які змінювали б наше уявлення про світ, стає все менше. Більшість наукових досягнень останніх років пов'язана з деталізацією вже відкритого, а також з прикладним використанням наявного знання (Kozlov, 2023).

Така ситуація обумовлена великим комплексом причин. По-перше, надзвичайно високою вартістю сучасних наукових експериментів і навіть спостережень в фізиці, астрофізиці, молекулярній біології і інших фундаментальних природничих науках. Дослідження в суспільних і гуманітарних науках не потребують таких коштів, але отримання нового емпіричного знання теж не дешеве. По-друге, на великі проблеми фокусуються інтереси різних держав, соціальних груп, організацій. Звідциля виникає ідеологічний тис на вчених, який знаходить вияв і в системі фінансування. Вчені формують проекти, шукають гранти, які надаються або державними, або недержавними фондами. Пошук фінансування займає значний час в діяльності будь-якого активного вченого. Іншим боком ідеологічного тиску стало втручання в дослідження різних проблем організацій громадянського суспільства. Особливо їх вплив відчувається в суспільних і гуманітарних науках. По-третє, перешкодою для наукового прогресу стала система наукових публікацій, яка склалася в англomовних країнах, а потім розповсюдилася усім світом. Публікації набули самодостатнього значення і заформалізованого вигляду. Виникли тисячі журналів

за кожним науковим напрямком. Журнали розділилися на різного ступеня престижні і непрестижні. Цей поділ підтримується наукометричними базами даних, одна з яких, Scopus, набула в Україні величезного значення. Якщо вчений надрукується в журналі, що входить до системи Scopus і його статтю майже ніхто не буде читати, то його формальна вага буде вищою, ніж у того вченого, який надрукувався в журналі, що не входить до цієї бази, але його стаття стала широко відомою і цитованою. Ситуацію в наукових публікаціях навіть у вузькій галузі ніхто в повній мірі не уявляє. Вчені через неформальні канали змушені обмінюватися посиланнями на свої публікації. Варто додати, що у більшості англomовних журналів доступ до публікацій платний. За відкриті публікації автори повинні платити редакціям, компенсуючи втрачену вигоду. Парадоксально, що платний доступ існує навіть до тих публікацій, де викладені результати досліджень, зроблених за державний кошт і які, за задумом, повинні бути суспільним благом. Цей хаос веде до зменшення синергетичних ефектів в науці, а, отже, до зменшення її ефективності.

З початку XXI ст. все більше сподівань державний менеджмент науки покладає на міждисциплінарні дослідження (interdisciplinary research). Обґрунтовується думка, що участь вчених з далеких одна від одної наук в спільних проектах зможе прискорити розвиток науки загалом, стимулюючи фундаментальні відкриття і збільшуючи суспільну роль науки (D'Este & Robinson-Garcia, 2023).

Метою даної статті є розгляд можливостей, які пов'язують політики, менеджери науки і вчені з застосуванням міждисциплінарних досліджень, та формулювання пропозицій щодо розробки методології подібних досліджень. Для досягнення сформульованої мети буде проаналізована ситуація з вивченням причин гальмування розвитку науки і можливостей міждисциплінарних досліджень в західному науковому співтоваристві. Цей аналіз, на нашу думку, становить самодостатній інтерес для українських вчених. Тому ми не будемо його зводити до формальних показників опублікованих статей з тематики, а зупинимось на найбільш значущих публікаціях докладно. Ми проаналізуємо два міждисциплінарні дослідницькі поля (війна і політика історичної пам'яті) з метою виявлення спільних методологічних платформ, що дасть нам можливість запропонувати ідеї стосовно поліпшення методологічної ситуації в міждисциплінарних дослідженнях.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Гальмування розвитку науки. Однією з найбільш цитованих публікацій про гальмування розвитку науки стала стаття Майкла Парка зі співавторами (Park, Leahey & Russel, 2023). В ній на основі кількісного аналізу (індекс CD12) робиться висновок, що «статті і патенти все рідше поривають з минулим таким

чином, щоб підштовхнути науку і техніку в нових напрямках». При цьому гальмування темпів розвитку науки не пов'язане безпосередньо з погіршенням якості досліджень. Автори припускають, що причина криється в якихось глибинних процесах в сучасній науці (Park, Leahey & Russel, 2023, p. 138).

Названа стаття стимулювала широке обговорення проблеми не лише в вузькоспеціалізованих, але і в популярних виданнях. В обговорення потрапили дані, які були опубліковані раніше статті М. Парка зі співавторами. Так, Елісон Снайдер звертає увагу на те, що навіть мова наукових статей змінилася. Якщо до середини ХХ ст. статті писалися у формі відкриття, то зараз – у формі покращення. Кількість вчених і витрачені кошти на науку збільшуються, але інноваційні досягнення не прискорюються. Зростає лише кількість публікацій, які набули в оцінці роботи вченого самодостатнього характеру. Створюється величезна кількість часткових знань, які не використовуються. Фіксується явище, яке отримало назву «окостеніння кокону», коли цитується обмежена кількість публікацій, які набули класичного статусу, а на нові публікації просто не звертається увага. Стрімке накопичення текстів ускладнює вивчення дисциплін.

Е. Снайдер звертає увагу на те, що гальмування розвитку науки набуло загального характеру, хоча і відбувається нерівномірно. Так, найбільше зниження «проривності» спостерігається в суспільних науках, а найменше – в науках про життя (Snyder, 2023).

Гальмування розвитку науки перетворилося на загально наукову проблему, яку досліджують соціологи, філософи, економісти, історики науки та ін. Так, група американських економістів дійшла висновку, що продуктивність наукових досліджень падає скрізь, «куди ми не кинемо оком». На прикладі США видно, що продуктивність досліджень падає вдвічі кожні 13 років, «знаходити ідеї стає все складніше». Це вже відбивається на продуктивності праці в економіці за останні 25 років (Bloom et al., 2020, 1138).

Висновки стосовно гальмування розвитку науки робляться на основі аналізу величезних баз даних. Так, соціологи з Чикаго Йохан Чу і Джеймс Еванс (2021) використали дані Web of Science про статті з 1960 р. по 2014 р. До аналізу залучено 90 637 277 статей і 1 821 810 360 цитувань в 241 предметній царині (Chu & Evans, 2021, p. 4). Вивчення такого величезного масиву даних дозволило їм зробити висновок, що «потік статей призводить не до зміни центральної ідеї в галузі, а до заокостеніння кокону» (Chu & Evans, 2021, p. 1). Це породжує нерівність в цитуванні: «Найбільш цитовані статті отримують непропорційно велику долю цитування в більш великих царинах. В найбільш великих полях коефіцієнт Джині цитування становить біля 0,5, що настільки ж багато, як і нерівність доходів в країнах з найбільшою нерівністю

– тільки в Китаї та Південній Африці коефіцієнт Джині перевищує 0,5» (Chu & Evans, 2021, p. 2). Ця нерівність при збереженні нинішньої організації науки буде тільки збільшуватися. Мається на увазі, що і надалі наукова продуктивність вченого буде вимірюватися числом публікацій. Навіть «якість» статей вимірюється кількістю їх цитувань. Автори пишуть: «Прогнозована рангова кореляція Спірмена для списку 50 найбільш цитованих статей в галузі науки між наступними роками збільшується з 0,25 за умови публікації 1000 статей в поточному році до 0,74 при публікації 100 000 статей на рік» (Chu & Evans, 2021, p. 3).

На думку вчених, саме критерії оцінки діяльності вчених, що базуються на кількісних показниках публікацій і цитування призводять до гальмування наукового розвитку. Величезна кількість публікацій робить більшість ідей, які викладені в них, непоміченими. Надмірна конкуренція між вченими, чії ідеї переважно стосуються покращення вже відомих теорій, лише хаотизує ситуацію в науці. Правда, американські автори висловлюються проти того, щоб вирішувати проблеми методами скорочення кількості вчених чи обмеження публікацій: «Обмеження кількості статей без зміни інших стимулів може стримувати публікацію нових, важливих ідей на користь низко ризикових, каноніцентричних праць» (Chu & Evans, 2021, p. 4).

В західній науці проблематизувалося саме поняття проривних досліджень, триває пошук об'єктивного вимірювання «проривності» (Deng et al., 2025). Але значні зусилля витрачаються на вивчення міждисциплінарних досліджень, на які покладаються надії в забезпеченні цієї «проривності» досліджень.

Міждисциплінарні дослідження. В західному науковому співтоваристві широкого визнання набуло наступне визначення міждисциплінарних досліджень: «Міждисциплінарне дослідження (МДД) – це спосіб дослідження, що проводиться командами або окремими особами, який інтегрує інформацію, дані, методи, інструменти, перспективи, концепції та/або теорії з двох або більше дисциплін чи сукупностей спеціалізованих знань для просування фундаментального розуміння або вирішення проблем, рішення яких виходять за рамки однієї дисципліни чи галузі дослідницької практики» (Facilitating Interdisciplinary Research, 2005).

З міждисциплінарними дослідженнями державні менеджери науки пов'язують можливість подолання гальмування наукового розвитку. Д'Есте і Робінсон-Гарсія пишуть, що пріоритетна увага до міждисциплінарних досліджень обумовлена тим, що вони дають стимул «рекомбінації знань, сприяючи нетиповим їх поєднанням і значним науковим відкриттям» (D'Este & Robinson-Garcia, 2023, p. 1). Сподівання розповсюджуються на вирішення складних суспільних проблем: «Міждисциплінарні

дослідження добре підходять для вирішення складних суспільних проблем і отримання результатів, актуальних для різних (неакадемічних) груп» (D'Este & Robinson-Garcia, 2023, р. 4). Вирішення подібних проблем часто потребує значного наукового прогресу, якого неможливо досягнути лише в межах однієї дисципліни і виходячи з ендегенних стимулів її розвитку. Разом з тим, проблема ендегенних і гетерогенних стимулів в розвитку науки далека від вирішення. Тому наступне твердження іспанських авторів схоже на просту віру в стимулювання життєвих сил гетерозисом: «Теорія рекомбінантного розвитку також передбачає, що дослідницькі процеси, інтегруючи різні епістемологічні підходи, є основним шляхом як до наукових винаходів, так і до фундаментальних наукових відкриттів» (D'Este & Robinson-Garcia, 2023, р. 3).

В практиці міждисциплінарних досліджень все виглядає дещо складніше. Різні епістемологічні підходи – це фактично різні наукові культури, розуміння між якими жодним чином не досягається автоматично. Х. Тобі і Я. Кампен слушно пишуть: «Міждисциплінарні дослідження можуть охоплювати різні дисципліни в рамках однієї культури, а також виходити за межі культурних кордонів, наприклад, при вивченні людини і оточуючого її середовища» (Tobi & Kampen, 2018, р. 1210).

У Д'Есте і Робінсон-Гарсії відбувається цікавий і, на нашу думку, в перспективі небезпечний зсув інтересу до міждисциплінарних досліджень. На місце «проривності», яку досить складно визначити в короткотерміновій перспективі, вони поставили суспільну помітність (*societal visibility*). Тобто важливим стає те, щоб наукові досягнення бачила широка громадськість. Свою статтю вони починають з констатації: «В останні десятиріччя уряди і державні фінансові організації все частіше закликають вчених університетів і державних дослідницьких організацій демонструвати як науковий, так і соціальний вплив фінансованих державою досліджень» (D'Este & Robinson-Garcia, 2023, р. 1). Однак вплив і соціальна помітність – далеко не одне і теж. Автори пишуть, що вони «використовують термін “суспільна помітність” для позначення згадування наукових публікацій в обраному діапазоні альтиметричних джерел» (D'Este & Robinson-Garcia, 2023, р. 2). До таких джерел вони відносять X, Facebook, Wikipedia, ЗМІ, блоги, політичні документи.

Іспанські автори провели опитування вчених своєї країни на предмет того, чи сприяє участь в міждисциплінарних проєктах «соціальній помітності» вченого. Для цього вони визначили вибірку сукупність в 57 406 вчених, які з 2012 по 2014 рр. мали хоча б одну статтю, проіндексовану на платформі Web of Science. Відгукнулися на пропозицію взяти участь в опитуванні 11 992 науковців, а відібрано для аналізу 9 541 анкета. Було з'ясовано, що середнє число в

міждисциплінарних дослідницьких групах становить 6 дослідників. Інші результати виявилися скромними. Так, біля 25% вчених з тих, чий анкети були оброблені, мали по одному згадуванню в соціальних мережах, блогах, ЗМІ, політичних документах, і біля 5% – сім і більше згадувань своїх праць. Найменш часто праці вчених згадуються в політичних документах (біля 5% вчених). Автори до того ж сумніваються, що частота цитування є знаком високої якості роботи (D'Este & Robinson-Garcia, 2023, р. 6-8). Суспільна відомість вчених пов'язана частіше з академічним статусом, віком і статтю, з їх суспільною активністю (D'Este & Robinson-Garcia, 2023, р. 11). Така констатація підтверджує те, що очевидно для здорового глузду без складного за своїм апаратом дослідження.

В кінці кінців автори прямо заявляють, що не стверджують, що «більш виражена міждисциплінарність обов'язково чи завжди краще», адже вона може породжувати конфлікти інтересів. Вони пишуть, що для міждисциплінарності необхідна координація та «інфраструктура для підтримки стійкого міждисциплінарного співробітництва» (D'Este & Robinson-Garcia, 2023, р. 15).

Варто спеціально відмітити, що підміна у вимірювання «проривності» на «суспільну помітність» приховує пастку для вчених. Якщо досягнення «суспільної помітності» стане адміністративною вимогою і перетвориться на показник оцінки діяльності вченого, то це може спровокувати гонитву за згадуваннями в соціальних мережах, ЗМІ і тому подібне. Ця діяльність призведе до ще більш серйозного гальмування наукового розвитку. Культ Stakeholders в українських університетах – це шлях у цьому напрямку.

Міждисциплінарні дослідження – це мейнстрім сучасного наукового розвитку. Тому треба уникати загроз його додаткової бюрократизації і рухатися до створення методології досліджень, в яких беруть участь вчені різних наук. Ми вже посилювалися на Х. Тобі і Я. Кампен, які відмічали складнощі взаємодії далеких наук. В першу чергу це стосується взаємодії вчених з природничих наук і вчених з суспільних наук.

Вказані автори спеціально досліджують методологічні питання міждисциплінарних досліджень. Їх висновки базуються на емпіричному матеріалі роботи реальних міждисциплінарних груп вчених. Головний з їх висновків полягає в тому, що методологія міждисциплінарних досліджень заснована на процесуальному підході. Дослідницьке питання або гіпотеза є визначальними на усіх етапах дослідження (Tobi & Kampen, 2018, р. 1211). Вчені, задіяні в проєкті, повинні визначити і узгодити головне питання, відповідь на яке повинен дати дослідницький проєкт. Скажімо, математик, хімік, біолог і соціолог повинні узгодити розуміння цього питання. Прикладом такого проєкту може

бути епідемія якоїсь нової хвороби і ефективність щеплень проти неї. Тільки у випадку спільного визначення і визнання мети вони будуть працювати по-справжньому спільно.

Спільна згода повинна бути також досягнута з етичних питань проекту, адже «етика є проблемою всієї міждисциплінарної команди і не може обговорюватися лише на рівні модулів проекту» (Tobi & Kampen, 2018, p. 1216).

Визначення методології міждисциплінарного проекту далі рухається від концептуального (conceptual design) до технічного дизайну (technical design). Концептуальне проектування передбачає відповіді на запитання «для чого?» і «що?». Його продуктом має стати певна «концептуальна структура» (conceptual framework), яка «включає в себе мету дослідження (що мусить бути досягнуто в ході дослідження), теорію або теорії, що є центральною в дослідницькому проекті, дослідницькі питання (які знання необхідно отримати) та (часткову) операціоналізацію конструкцій і концепцій, які будуть вимірюватися і фіксуватися в ході дослідження» (Tobi & Kampen, 2018, p. 1211).

Після визначення концепції проекту настає черга технічних питань, технічного його дизайну, який повинен вирішити питання «як, де і коли будуть вивчатися досліджувані одиниці (research units)», «як будуть проводитися вимірювання», який план вибірки і «як будуть аналізуватися і синтезуватися зібрані дані» (Tobi & Kampen, 2018, p. 1213).

На етапі формування концептуального дизайну вчені, задіяні в проекті, повинні навчитися думати про один і той же об'єкт, що не так і просто. Скажімо, в екологічному проекті спеціалісти в природничих науках як об'єкт початково сприймають природні процеси, а, скажімо, соціологи – людські спільноти і їх метаболізм.

На етапі формування технічного дизайну треба узгодити уявлення про методи. Навіть спостереження спеціалісти з природничих наук сприймають як пасивне зчитування даних приладів, а для соціологів сам спостерігач є інструментом спостереження (Tobi & Kampen, 2018, p. 1213). Таким же чином треба узгодити розуміння процедур, пов'язаних з якістю дослідження: тріангуляція, валідність, надійність, насиченість і т. д. (Tobi & Kampen, 2018, p. 1216).

Особлива позиція Томаша Зарицького. На спеціальний аналіз заслуговує позиція стосовно міждисциплінарних досліджень знаного польського соціолога Томаша Зарицького (Zarycki, 2025). Метою його статті є захист автономії соціології загалом і критичної соціології зокрема. На думку автора, внаслідок експансії міждисциплінарних досліджень критична соціологія перебуває в кризі (Zarycki, 2025, p. 123). Проблема в тому, що «ключовим механізмом, який робить соціологію та інші суспільні науки слабкими, є систематичне розмивання кордонів між

академічним світом і світом зовнішнім» (Zarycki, 2025, p. 130).

Як ми вже бачили на прикладі цитованих вище іспанських соціологів державний менеджмент науки вбачає благо в подоланні кордонів між академічним світом і широким соціальним середовищем. Між тим Т. Зарицький слушно звертає увагу на те, що руйнування кордонів науки веде не лише до участі вчених у вирішенні суспільних проблем, а і до тиску на них цінностей та інтересів часто чужих науці, її стосу. Руйнування автономії науки ставить її в підпорядковане становище стосовно політики і бізнесу. Одним з головних знарядь тиску на академічний світ стали мережі think-tank. Ці організації, які вважаються елементами громадянського суспільства, в більшості випадків працюють на конкретних замовників, які переслідують політичні і бізнесові цілі. Експерти, що працюють в цих установах, прагнуть створювати певні суспільні чи політичні технології, які повинні служити замовникам, а через них певним соціальним групам. Істина стає лише інструментом втілення певних інтересів. Т. Зарицький пише, що в цьому контексті «гасло “міждисциплінарності” легалізує довільний вибір методології і емпіричних даних. De facto це часто робиться в залежності від потреб і смаків ключових зацікавлених сторін» (Zarycki, 2025, p. 137).

Руйнування кордонів між науками, релятивізація методології, орієнтація досліджень на позанаукові цілі породили особливі дослідницькі поля – «дослідження» (studies). Їх зараз достатньо багато – cultural studies, gender studies, media studies, ethnic and race studies, area studies, memory studies і т. д. Усі ці поля добре інституціалізовані: сформувалися наукові спільноти зі своїми класиками і термінологічними особливостями, видаються журнали, проводяться конференції. Як приклад (Parui, 2024). Подібні дослідження не мають центру тяжіння у вигляді певної фундаментальної науки. Навпаки, вони формують уявлення про рівність усіх наук, що спотворює їх справжню ієрархію. В такій ситуації «службові науки» (політологія чи теорія державного адміністрування) накидають свої цінності і цілі наукам фундаментальним (соціологія, історія) (Zarycki, 2025, p. 124). Це, скажімо, знаходить вияв у розповсюдженні моделі ринку як загальної моделі суспільства.

Т. Зарицький звертає увагу на те, що в умовах широкого вживання міждисциплінарності виробництво нових знань набуває характеру, який він означив англійським словом “Solutionism” (Zarycki, 2025, p. 125). Українською його важко перекласти. Це щось на кшталт «вирішуанізм». Тобто діяльність експертів орієнтована не на пошук істини, а на вирішення певної практичної проблеми. Нове знання таким чином стає безконтекстним, воно не осмислюється в координатах суспільства, в

координатах влади, а саме стає інструментом владних відносин. Зростаюча влада експертів стає суспільною загрозою.

Широко вживана міждисциплінарність змінює епістемологічну ситуацію в суспільствознавстві. Конкурентами соціології стають психологія і філософія, які здійснюють широку експансію в її дослідницьке поле. Відмічені епістемологічні зрушення загрожують деградацією усьому суспільствознавству. Т. Зарицький слушно відмічає: «Володіння загальним баченням суспільства, теорією його змін і знанням його історії, а також суспільної природи самого наукового знання – це ключові переваги соціології над усіма іншими науковими дисциплінами. Можна говорити про її здатність до побудови цілісного бачення соціального світу і володіння конкретними емпіричними знаряддями для його створення» (Zarycki, 2025, p. 125). Якщо маргіналізувати соціологію як фундаментальну основу наукового суспільствознавства, то це означає позбавити суспільні науки своєрідного гіроскопу, більш того, спільної совісті (Zarycki, 2025, p. 124). При всій своїй значимості соціологія є дуже вразливою. У неї немає могутніх покровителів, як у економічної науки чи теології. Тому соціологія може не пережити «третьої глобалізації» (Zarycki, 2025, p. 128).

Закінчує Т. Зарицький свою статтю примирливо, говорячи, що він не проти всебічного обговорення і вивчення проблем. На його думку, це можна робити на базі інтердисциплінарних за своєю природою наук, таких, як соціологія і географія (Zarycki, 2025, p. 140-141).

Результати дослідження.

Для досягнення поставленої мети ми проаналізуємо два дослідницькі поля, які без сумніву є міждисциплінарними. Наша увага буде зосереджена на тому, як в реальних практиках дослідження працює міждисциплінарність, які можливості вона надає дослідникам. Результатом такого розгляду стануть пропозиції щодо поліпшення методології подібних досліджень. Головним для нас буде виступати якісний метод кабінетного аналізу наявних досліджень. Зрозуміло, що ми не можемо прагнути до охоплення усіх досліджень у відповідній царині, а тому будемо орієнтуватися на найбільш репрезентативні сучасні публікації.

Війна. Війна як предмет дослідження є одним із найстаріших міждисциплінарних полів. Міждисциплінарність в дослідженні війни треба розглядати в двох аспектах. Перший з них стосується власне воєнної теорії, яка створювалася переважно військовими спеціалістами і для військових. В своїх головних рисах це була теорія ведення війни. Зрозуміло, що аналіз організації воєнних дій виводив видатних воєнних теоретиків на більш широкі проблеми відносин армії та суспільства. Це видно вже на прикладі одного з найдавніших воєнних трактатів

«Мистецтво війни» (V ст. до н.е.), автором якого називають Сунь-цзи. В цьому тексті говориться: «Умови мистецтва війни такі: перша – розрахунки; друга – обсяг ресурсів; третя – кількість солдатів; четверта – баланс сил; і п'ята – можливість перемогти. Розрахунки висновують з терену, обсяг ресурсів – з розрахунків, кількість солдатів – з обсягу ресурсів, баланс сил – з кількості солдатів, а можливість перемогти ґрунтується на балансі сил» (Сунь-дзи, 2016, р. 25). Тут варто звернути увагу на наступне: вже на прикладі цього давнього трактату видно, що теорія війни втягує в свою орбіту будь-які наявні знання, а практика війни – будь-які наявні технології. Це стосується економіки і демографії своєї країни і країни супротивника, вміння використовувати географічні особливості місцевості. Війна завжди пов'язана з використанням психологічних факторів: «Війна – це мистецтво брехні. Тому, якщо ти вправний, придурюйся невмілим. Якщо ти діяльний – корч із себе млявого. Якщо ти близько – вдавай, що далеко, а якщо далеко – вдавай, що близько. Якщо ворог жадібний – спокуси його жаданим об'єктом. Якщо хаотичний – захопи його. Якщо ворог діє ефективно – будь обачним. Якщо супротивник могутній – уникай його. Якщо його легко розгнівити – вдавайся до провокування. Якщо знаєш про низьку самооцінку нападника – роздмухай його зухвалість. Якщо ворог відпочив – виснаж його. Якщо в його лавах злагода – посій там ворожнечу. Нападай на супостата там і тоді, де й коли він неготовий. З'являйся там, де на тебе не чекають. Це – ключові моменти стратегії армії, про які не можна казати наперед (Сунь-дзи, 2016, 17). В цілому ж воєнна теорія раціональна і прагне охопити все наявне знання, яке стосується питання, що розглядається теоретиком.

Сучасна воєнна теорія багато в чому базується на праці Карла фон Клаузевіца «Про війну». Саму війну він визначав як «акт насильства, який має на меті змусити противника виконати нашу волю» (Клаузевіц, 2018, р. 8). Його положення про те, що війна є продовженням політики засобами збройного насильства стала загальноприйнятою в суспільствознавстві (Бернадський, 2012, р. 138). Часто цю формулу сприймають некритично, хоча, на нашу думку, вона зараз несе суттєву загрозу для людства (Копонов, 2022).

Воєнна теорія завжди включала в себе теорію організацій і теорію управління. Власне, не просто включала, а була першою теорією організацій, але теорією специфічній організацій, задіяних у війні. В творах з воєнної теорії ми бачимо багато відсилок до історії минулих воєн. Одним з найбільш часто цитованих авторів є Фукидід (V ст. до н.е.) (Thucydides, 1950), який своєю «Історією Пелопоннеської війни» закрив традицію історичних досліджень воєн як суспільних подій.

Існує велика кількість воєнних субдисциплін

(стратегія, тактика, теорія бою і т. п.). Ці військові науки пов'язані з математикою, матеріалознавством, географією і картографією, метеорологією, фізіологією і т. п.). Воєнна наука притягує до себе науки, які за походженням і розвитком з війською не пов'язані. Це привело до формування воєнної мікробіології, воєнної хірургії, воєнної соціології, воєнної психології, воєнної етики. Остання є найбільш парадоксальною. Усі симбіози воєнної науки з іншими науками спрямовані на поліпшення бойової здатності війська, на досягнення успіху у воєнному протистоянні. Призначенням етики є зростання суспільного блага і добра в суспільстві, його гуманізація. Крістофер Кокер вважає, що призначення воєнної етики полягає в тому, щоб не допустити перетворення війни в абсолютну, яка виривається з-під політичного контролю. Як він висловлюється, це «робить війну можливою для людей» (Coser, 2008, 24). Це дуже суперечливе твердження. Але ще більш суперечливим є думка Жана Бодрійяра: «Evil can only be dealt with by means of evil», яку Кокер цитує (Coser, 2008, р. 3). Фактично саме такий підхід є домінуючим у практиці війни. Не знаємо, чи може допомогти рекомендація при управлінні злом керуватися власним етичним кодексом, щоб перемогти в політичній дискусії. Ця тема заслуговує на окремий розгляд. Зараз для нас важливо, що воєнна етика фіксує принципову суперечність в теорії війни: війна є суспільним процесом, який суперечить основам соціальності.

Другий аспект стосується вивчення війни як стану суспільств, які ведуть між собою збройну боротьбу. Тут міждисциплінарність є очевидною. В узагальненій формі М. П. Требін писав: «Війна як соціальне явище має дві діалектично пов'язані сторони: соціально-політичну і військово-технічну. І якщо перша визначає, хто і в ім'я чого веде військові дії, то друга відображає ті матеріальні та людські ресурси, які використовуються у війні» (Требін, 2015, р. 31). Будь-яке фундаментальне дослідження війни охоплює не тільки власне військові аспекти життя суспільства, але і стан економіки, технологічний розвиток суспільства, стан науки, політичну сферу, стосунки армії і суспільства, пропаганду і діяльність ЗМІ і т. д. (Wright, 1951).

Варто зосередитися на тому аспекті міждисциплінарності, який не є очевидним. Маємо на увазі розвиток вивчення війни через дилеми, які постійно виникають в цьому процесі. Скажімо, саме явище війни виглядає дуже проблемним, адже стикається з розумінням соціальності як співробітництва. В праці одного з засновників соціології війни – польського вченого Мечислава Шерера – ця суперечність знайшла парадоксальне вираження. З одного боку, він писав: «Досвід вчить, що суспільне життя є в людському світі незаперечною цінністю; в ньому лише і через нього розвивається

царство людини на Землі» (Szerer, 1916, 5). Але далі він фактично творить гімн війні, пишучи, що лише у війні люди перетворюються на громадян (Szerer, 1916, р. 1). Війна активізує сили суспільства, дає поштовх розвитку культури і «виявляється отже силою, яка, хоча і прагне зла, але творить добро» (Szerer, 1916, р. 54). Правда, польський вчений завершив свій трактат запереченням того, що він створив апологію війни. На його думку, «війна для миру, а не мир для війни» (Szerer, 1916, р. 77).

В сучасному соціологічному теоретизуванні широкою популярністю користується розуміння соціальності Нікласом Луманом як комунікації (Луман, 2011а; Луман, 2011b). З цієї точки зору війна теж є комунікацією. Але це якийсь вироджений тип комунікації, в якому люди зобов'язані вбивати один одного. Навряд чи так можна глибоко зрозуміти сутність війни.

З питанням про розуміння природи війни пов'язане питання про участь людей у війнах. Дуже розповсюдженим є уявлення, що людям просто подобається воювати. Скажімо, на цій позиції стоїть видатний ізраїльський військовий історик Мартін ван Кревельд (Creveld, 1999). Сініша Малешевич присвятив спростуванню таких уявлень цілу книгу з назвою «Why Humans Fight. The Social Dynamics of Close-Range Violence» (Malešević, 2022), яка є на нинішній час найбільш докладним розглядом питання людської войовничості (Pugnacity). Автор в цій праці зосереджений на соціальному мікрорівні міжособистісних взаємодій. Раніше він дослідив макрорівень суспільної реальності і знайшов механізми, які примушують людей брати участь у війнах (Malešević, 2010).

В книзі 2010 р. С. Малешевич визначає свою методологічну позицію як «організаційний матеріалізм». Попередником цього напрямку він вважає Раймонда Арона, а головними представниками в сучасній науці – Рендалла Коллінза, Чарльза Тіллі та Джанфранко Поджі (Malešević, 2010, р. 70). Варто відмітити, що назва дослідницького напрямку явно сформульована Малешевичем в опозиції до марксизму, який він ототожнює з вузьким економіцизмом (Malešević, 2010, р. 59). Дослідник просто боїться, щоб його ненароком не ототожнили з послідовниками К. Маркса.

С. Малешевич докладно розглянув аргументи біологів і соціобіологів на користь того, що войовничість є вродженою якістю людини. Він слушно дійшов висновку, що більшість прибічників цього погляду ототожнюють агресію і войовничість. Його висновок інший: «Війна є повною протилежністю агресії» (Malešević, 2010, р. 57). Про соціобіологів він пише: «Основна проблема з соціобіологічними аргументами не в тому, що вони обов'язково хибні, але зазвичай їх недостатньо для пояснення соціальної дії» (Malešević, 2010, р. 56).

Загальний висновок С. Малешевича про участь людей у війні звучить наступним чином: «Соціальна войовничість не є індивідуальним атрибутом, це не продукт біології і психології, але феномен, що генерується контекстуальною взаємодією між структурою і агентом. Іншими словами, соціальна войовничість – колективно породжений феномен, що є результатом кумулятивних дій соціальних організацій, розповсюдження ідеологій та динаміки мікро-взаємодій» (Malešević, 2022, p. 8).

Як бачимо, теорія війни є ареною боротьби різних наук за першість в поясненні цього феномену. З одного боку, ще з 1897 р., коли М. Корф вперше вжив термін «воєнна соціологія» (Obraztsov, 2019, p. 137), існує певна згода стосовно того, що вершину ієрархії при вивченні війни як стану суспільства повинна займати соціологія. Мабуть, вже в самій термінологічній новачії імпліцитно передбачалося, що повинна бути загальна соціологічна теорія війни, яка буде для різних наук загальною пояснювальною рамкою. Але в дослідницькій практиці все виявилось набагато складніше. Соціологія при вивченні війни залежить в плані фактичного матеріалу від історії, а історики постійно піддають критиці надто загальні положення соціології (McNeil, 1982). На головні ролі в поясненні людської войовничості періодично претендують генетика, нейронаука, фізіологія вищої нервової діяльності, психологія емоцій, інколи навіть археологія. Соціології постійно доводиться оборонятися, пояснюючи, здавалося б, незаперечно біологічні фактори, соціальними причинами.

З багатьох конкретних питань ієрархія наук вибудовується функціонально. Наприклад, при поясненні дегуманізації супротивника у війні як підготовки бійців до вбивств головну роль відіграє психологія. Без відповідної психологічної підготовки тільки від 15% до 25% новобранців будуть стріляти в супротивників зі своєї зброї (Malešević, 2022, p. 254). Решта не можуть подолати культурні норми, які забороняють вбивство людини. Військова психологія і в багатьох інших часткових питаннях виявляється на вершині ієрархії (ведення пропаганди, ідеологічні диверсії і т. п.). При вирішенні питання про походження війни першість можуть набуті дані археології. Так, широко обговорюється в спеціальній літературі значення могильника Джебель-Сахаба на кордоні Єгипту і Судану (12 000 – 14 000 років). Половина з 59 кістяків в цьому могильнику мають ознаки насильницької смерті. Вважається, що це одне з свідчень про початок воєнних сутичок між людськими групами (Malešević, 2010, p. 90). При розгляді питання про статевий диморфізм участі в воєнних діях на перший план може вийти антропологія. Але усі ці ієрархії вбудовуються в загальну ієрархію, де домінує соціологія, яка контекстуалізує війну, розглядаючи її як породження суспільства на певному етапі його розвитку.

Таким чином, міждисциплінарність у вивченні війни є конфліктним, суперечливим і рухомим явищем. Саме конфліктні взаємодії представників різних наук формують зони росту в цій галузі знань.

Державні агенти і активісти громадських організацій здатні чинити тиск в основному на поточні коментарі воєнних дій. Глибинно на теорію війни вони вплинути не здатні, хоча можуть гальмувати чи прискорювати її розвиток.

Політика історичної пам'яті. Вивчення історичної пам'яті і політики стосовно неї є дослідницьким полем істориків, соціологів, філософів, політологів, юристів і соціальних психологів. Ці проблеми набули в наш час суттєвої гостроти. Вони вийшли далеко за академічні межі. В Україні 21 серпня 2025 р. був прийнятий Закон «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». Стаття 4.2 проголошує: «Політика національної пам'яті є складовою основ національної безпеки України, важливим чинником формування суспільного імунітету проти порушень прав людини» (Закон, 2025).

Етатизація та сек'юритизація політики історичної пам'яті є достатньо розповсюдженим явищем в сучасному світі (Latysh, 2023). Етнізація історичної пам'яті розповсюджена лише в тих країнах, які або прагнуть до моноетнічності, або проводять дискримінаційну політику стосовно національних меншин. Особливо близькими є динаміки політики історичної пам'яті в Україні і Польщі: «І в Україні, й у Польщі політика пам'яті перебуває під державним контролем, який значно посилюється в Україні після російської агресії. Якщо в 1990-х рр. і першому десятиріччі ХХІ ст., в умовах співіснування радянсько-ностальгійного та націоналістичного наративів, українська влада робила вибір на користь мнемонічного плюраліста, або змушена займати таку позицію, то після 2014 р. держава взяла на озброєння стратегію мнемонічного воїна» (Баженова & Латиш, 2024, p. 193).

Зсув проблематики історичної пам'яті відбувався поступово і парадоксально. В Німеччині поняття «історична політика» з'явилося в науковому і потім широкому суспільному дискурсі в 1980-ті роки. Воно було пов'язане з висвітленням злочинів нацистів. Потім цей термін і відповідні практики були запозичені в Польщі, а зараз ця проблематика набула загальносвітового визнання, але наповнилася маніпулятивними змістами (Kononov, 2024, p. 102). В Україні з 2014 р. ця проблематика розробляється в рамках інформаційної війни з Росією. В доповіді Національного інституту стратегічних досліджень в 2019 р. прямо підкреслювалося: «Історія перестала бути предметом лише наукових дискусій і перетворилася на справжню зброю» (Яблонський, 2019, с. 7).

Методологічна ситуація в дослідженні цього поля дещо схожа з вивченням війни: в дослідженнях

історичної пам'яті існує певне методологічне ядро, створене соціологами, але практики дослідницької роботи вибудовують функціональні ієрархії задіяних в тому чи іншому проєкті наукових дисциплін. Головними класиками цього напрямку досліджень можна вважати Моріса Хальбвакса (Maurice Halbwachs) і П'єра Бурдьє (Pierre Bourdieu). М. Хальбвакс показав, що пам'ять існує через постійну діяльність по її конструюванню і не є тотожною сукупністю реальних історичних подій. Процес творення пам'яті є груповим. Індивідуальна пам'ять залежить від пам'яті групи. Пам'ять складається з ідей і образів. На стійку конструкцію вона перетворюється завдяки суспільній конвенції про те, що варто пам'ятати, а що варто забути. Ці конвенції є рамками пам'яті, її головним елементом. В колективній практиці домінують ті суспільні групи, які монополізують конструювання рамок пам'яті (Halbwachs, 1950). Ідеї П. Бурдьє дозволяють розглядати соціальне пригадування історії як духовне виробництво. Конструювання історичної пам'яті становить особливо поле боротьби домінуючих і домінованих суспільних груп, що є важливою складовою боротьби за культурну гегемонію (Бурдьє, 2015).

Методологічне ядро в дослідженнях історичної пам'яті, а, тим більше політики історичної пам'яті, відіграє меншу роль, ніж в дослідженнях війни. Найчастіше вчені рухаються за ходом подій, які вони описують і аналізують. Тобто в реальній практиці вивчення цього наукового поля домінує загальна історична методологія, часто заснована на здоровому глузді.

Історична пам'ять зараз знаходиться під тиском державної політики і під тиском активістів переважно націоналістичної спрямованості. Це значно проблематизує не лише вивчення історичної пам'яті, але і заняття історією як наукою (Statement, 2023).

Особливою зоною напруженості в дослідженнях історичної пам'яті стали проблеми колоніалізму і постколоніалізму. Теорія залежності за останні десятиріччя рухалася своєрідною траєкторією: якщо на початкових етапах свого розвитку вона на перше місце ставила економічні фактори, становище країни чи групи країн в світовій капіталістичній системі, то після праць Едварда Саїда головними стали вважатися культурні фактори (Zarycki, 2022, p. 292). Серед праць Е. Саїда найбільш знаковою є робота «Орієнталізм» (Саїд, 2001). В цій праці американський вчений палестинського походження виявив, що колонізатори не лише економічно визискували колонії, але і накидали колонізованим свої форми сприйняття світу. Західні форми мислення, західні форми світобачення залишилися і після проголошення колишніми колоніальними країнами політичної незалежності.

В наш час постколоніальні студії, будучи широким міждисциплінарним напрямком

досліджень, набули надзвичайного різноманіття. Як відмічає Т. Зарицький, будь-який синтез в цій царині має суб'єктивний характер. Міждисциплінарність тут є виявом залежності від політичних і економічних структур (Zarycki, 2017, p. 211-212). Польський вчений пише: «Постколоніальна критика фіксується <...> на одній стороні, на дискурсі, показуючи, перш за все, як він створює асиметричну структуру суспільних відносин, в першу чергу між давніми колоніальними державами і їхніми вже формально незалежними колоніями» (Zarycki, 2017, p. 212). При цьому залежність ефективності дискурсу від асиметричності економічних і військових відносин або ігнорується, або залишається в тіні.

Теорія постколоніалізму при зіткненні з історичною реальністю демонструє свою штучність, в ній виявляється багато хиб. Але, оскільки синтези в цій царині мають суб'єктивний характер, то ці хиби легко обходяться. Так з'явилися теорії внутрішнього колоніалізму, або амбівалентного колоніалізму. Ми не хочемо сказати, що ці теорії не мають права на існування, але вони свідчать про надзвичайне розширення самих понять колоніалізму і постколоніалізму. До того ж в самій теорії постколоніалізму є «вшитий орієнталізм». Т. Зарицький слушно писав: «Структурні потоки, закорінені в західному дискурсі, і ширше, в оптиці культури, що генерує асиметричні образи упослідженого Сходу, здаються центральними елементами для постколоніальної думки і повертаються в роздумах більшості її теоретиків» (Zarycki, 2017, p. 214).

Широкий напрямок постколоніалізму в Україні набув вигляду вимог і практики «культури скасування» стосовно великих пластів історичного минулого: «Потрібно передусім демонтувати пам'ятники російським культурним чи політичним діячам, які поширювали російський імперський наратив, здійснити перейменування тих вулиць, історичних топонімів, які названо прізвищами російських політичних чи культурних діячів або міст Російської Федерації та Білорусі» (Чупрій, 2023, с. 284). Така діяльність стала офіційною державною політикою останніх років, якою опікується Український інститут національної пам'яті.

Інколи прояви культури скасування набувають комічного відтінку. Так, Тетяна Орлова запропонувала відмінити салат олів'є, обґрунтовуючи думку, що це «не просто салат, це – символ» (Орлова, 2018, с. 37). Цілком серйозно авторка пише: «Наявність цього салату на святковому столі мало не тільки демонструвати соціальну єдність, приналежність кожного до “великого народу” (“а у нас, як у всіх”), але й соціальну стабільність, а також зростання добробуту і очікування покращення в майбутньому» (Орлова, 2018, с. 37).

В цілому можна погодитися з висновком Ярослава

Шимова, який автор зробив на основі широкого міжнародного досвіду: «Нерідко в цих дискусіях теми колоніалізму та імперіалізму стають чимось на зразок проксі-знарядь для зведення політичних рахунків і відвертої пропаганди» (Šimov, 2024, p. 76).

В дослідницькому полі історичної пам'яті та державної політики стосовно неї виникають точки напруженості, які робляться непомітними лише державним примусом: суперечність між історією як наукою і конструюванням історичної пам'яті, яка відповідає поточним політичним інтересам елітних груп; суперечність між культурою скасування і реальним поясненням історичних проблем, які вийдуть з тіні після послаблення державного примусу; суперечність між сконструйованим образом минулого і сімейною пам'яттю значних груп громадян. Ці суперечності навряд чи можна вважати такими, що стимулюють наукову творчість. Скоріше, такий стан дослідницького поля формує передумови для поляризації дослідницьких сил в цій царині. Вчені, що відстоюють свободу вивчення минулого, все більше будуть протистояти державним інституціям і пов'язаним з ними активістам, які будуть прагнути зберегти монополію на конструювання образу минулого. В середовищі вчених такий розвиток подій може стимулювати появу нових ідей стосовно вивчення минулого.

Висновки.

Міждисциплінарність є характеристикою досліджень, по-перше, практичних проблем, по-друге, складних систем в природі та суспільстві. Проблеми, що виникають в колективній діяльності людей, завжди мають і суспільну, і природну складову. Скажімо, проблема освоєння космосу не є суто технічною. Вона передбачає отримання знань про відкритий космос, Сонце, планети Сонячної системи, зорі і екзопланети, галактики, вакуум, мультиверсум і т. д. Але освоєння космосу є суспільним процесом і широка космічна експансія передбачає єдність людства, що на цей час є однією з найскладніших проблем для усіх суспільних наук. В космосі будуть працювати людські колективи, проблеми в яких повинні вивчати соціологи, соціальні психологи і т. п. Будь-яка складна система в природі чи суспільстві вимагає об'єднання зусиль багатьох наук. Біосфера, біоценози, популяції, види і окремі живі істоти вивчаються комплексом біологічних наук із залученням математики, фізики, хімії, географії. В. І. Вернадський для вивчення взаємодії біосфери з літосферою, атмосферою і гідросферою створив біогеохімію. Цивілізації вивчають історики, соціологи, релігієзнавці, лінгвісти, археологи, геополітики і т. д. Науки, які традиційно вивчають складні системи, давно використовують дані інших наук, які дотичні до відповідної проблематики. Скажімо, історик, вивчаючи певний період в минулому людства, мусить поєднувати знання про політику, економіку, демографію, культуру, географію, кліматологію,

інколи навіть про астрономію. Фізичний географ не може обійтися без знань геології, гідравліки, ґрунтознавства, метеорології і т. д. Тим паче це стосується спеціаліста з соціальної географії.

Безперечно в наш час значення міждисциплінарних досліджень значно зросло. З одного боку, це обумовлено виникненням проблем, які ставлять під питання саме існування людства: кліматичні зміни, деградація біосфери, виникнення нових інфекцій, загальна криза світової капіталістичної системи, відсутність розробленої і апробованої альтернативи капіталізму, загроза самознищення людства або внаслідок ядерної війни, або внаслідок хибного розвитку штучного інтелекту. З іншого боку, спеціалізація наук досягла критичної стадії. Стикаючись з проблемами складних систем, окремі науки відчують своє безсилля вирішити ці проблеми. Звідциля з'являється імпульс до взаємодії представників різних наук, або до використання даних різних наук одним дослідником.

Методологія міждисциплінарних досліджень перебуває на початковій стадії. Зараз зрозуміло, що при поєднанні зусиль представників різних наук вони повинні досягти спільного розуміння проблеми і завдань дослідження, узгодити своє розуміння методів збору і обробки наукової інформації (Tobi & Kampen, 2018, p. 1211-1213). Дослідники повинні досягти згоди стосовно функціональної ієрархії наук, задіяних в конкретному проекті, маючи на увазі при цьому загальну ієрархію наук в певному комплексному дослідницькому полі (Кононов, 2025, с. 66-67).

В міждисциплінарних дослідженнях необхідно чітко відділяти наукову складову від ідеологічних впливів. Як нагальне завдання для методології наукових досліджень можна вважати розробку проблеми суперечностей між науками в процесі подібних досліджень. Методологія повинна бути зорієнтованою на перетворення цих суперечностей в джерело розвитку науки. Ідеологічний тиск на міждисциплінарні дослідження може вести до маргіналізації власне наукових компонентів в них. В перспективі він може формувати поляризацію серед агентів відповідного поля, коли дослідники, які прагнуть неупередженого вивчення проблеми, будуть себе протиставляти агентам ідеологічного тиску.

Міждисциплінарні дослідження потребують обґрунтування на метатеоретичному рівні. Їх методологія значно просунулась би в бік позитивного зсуву проблем, якби вона була інтегрована з загальнонауковою методологією рівня тектології О. Богданова. Не випадково в сучасному світі спостерігається зростання інтересу до цієї теорії, а праці її творця перекладаються англійською мовою (Bogdanov, 2016; Bogdanov, 2020). Зрозуміло, що ми розуміємо, що тектологія може бути лише відправною точкою для розробки загальнонаукової методології.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Баженова, Г., Латиш Ю., & Перепелиця, Г. (Ред.). (2024). Виклики історичної пам'яті на шляху польсько – українського порозуміння. В *Стратегічне партнерство Польщі та України в умовах зміни міжнародної системи: точки зору Польщі та України*. Люблін: Видавництво університету Марії Кюрі-Скłodовської, с. 191-213.
- Бернадський, Б. В. (2012). *Міжнародні конфлікти: курс лекцій*. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал».
- Бурдье, П. (2015). *Рефлексивна соціологія. Частина II: Чиказький воркшоп* / Пер. з фр. А. Рябчук. Київ: Медуза.
- Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>
- Клаузевіц, К. (2018). *Природа війни* / Переклад Р. Герасимов. Харків: Vivat.
- Кононов, І. Ф. (2025). *Суспільна психологія воєнного часу як комплексна наукова проблема: методологічні питання*. П'ятнадцять Сіверянські соціально-психологічні читання: Матеріали Міжнародної ювілейної наукової конференції (25 квітня 2025 року, м. Чернігів) / За наук. ред. О. Ю. Дроздова. Т.1. Психологія. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 63-67. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15485399>
- Луман, Н. (2011a). *Час і системна раціональність* / Пер. з нім. та упорядкув. Михайла Бойченка. К. : Центр учбової літератури.
- Луман, Н. (2011b). *Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах* / Пер. з нім. Михайла Бойченка і Вахтанга Кебуладзе. К. : Дух і літера,
- Орлова, Т. (2018). Салат «Олів'є» з точки зору соціальної історії. В *Етнічна історія народів Європи*, 54. с. 34-41.
- Яблонський, В. М. (Ред.) (2019) *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналітична доповідь*. К.: НІСД.
- Саїд, Е. (2001). *Орієнталізм* / Пер. з англ. В. Шовкун. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи».
- Семенюк, Е. & Мельник, В. (2017). *Філософія сучасної науки і техніки*. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Сунь-дзи. (2016). *Мистецтво війни* / Переклад Сергій Лесняк. Львів: Видавництво Старого Лева.
- Требін, М. П. (2015). Соціологія війни: український контекст. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи, 1148, 30-34.
- Чупрій, Л. (2023). Історична пам'ять як важливий чинник державотворення в умовах протидії російській інформаційній агресії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 3 (17), 278-290. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-03-278-290>
- Bloom, N., Jones, Ch. J., van Reenen, J. & Webb, M. (2020). Are Ideas Getting Harder to Find. *American Economic Review*, 110 (4), 1104-1144. <https://doi.org/10.1257/aer.20180338>
- Bogdanov, A. *The Philosophy of Living Experience* / Translator: David Rowley. Leiden –Boston: Brill, 2016. (Bogdanov Library. Volume 8)
- Bogdanov, A. (2020). *Empiricismism. Essays in Philosophy*, Books 1–3. Appreciation of Bogdanov's intellectual achievements by V.A. Bazarov / Edited and translated by David G. Rowley. Leiden – Boston: Brill. (Bogdanov Library. Volume 2).
- Creveld van, M. (1999). *The Rise and Decline of the State*. Cambridge University Press.
- Chu, J. & Evans, J. (2021). Slowed canonical progress in large fields of science. *PNAS*, 1, 41, e2021636118, 1-5. <https://doi.org/10.1073/pnas.2021636118>
- Cocer, Ch. (2008). *Ethics and War in the 21st Century*. L., and N.Y.: Routledge.
- Deng, N., Gu, X., Fan, Y., Havlin, S., & Zeng, A. (2025). The critical role of persistent disruption in advancing science. *Nature Computational Science*, 5(6), 492-501. <https://doi.org/10.1038/s43588-025-00808-7>
- D'Este, P. & Robinson-Garcia, N. (2023). Interdisciplinary research and the societal visibility of science: The advantages of spanning multiple and distant scientific fields. *Research Policy*, 52, Issues 2, 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2022.104609>
- Facilitating Interdisciplinary Research*. (2005). National Academy of Sciences, National Academy of Engineering, Institute of Medicine. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/11153>.
- Goethe, J.W. (1966). *Faust. Eine Tragödie. Erster Teil*. Leipzig.
- Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*. Translated from the French by Francis J. Ditter, Jr. and Vida Yazdi Ditter. N. Y.: Harper & Row, Publisher, Inc.
- Kononow, I. (2022). Clausewitz musi umrzeć w sercu polityki. *Gazeta Obywatelska*, 10 marca 2022 r.
- Kononov, I. (2024). Fields of historical memory as battle fields of the ruling classes of the Russian Federation and Ukraine. *Historical expertise*. Chişinău, 3, 98-136. <https://doi.org/10.31754/2410-1419-2024-3-98-000>
- Kozlov, M. (2023). 'Disruptive' science has declined – and no one knows why. *Nature*. 613(7943):225. <https://doi.org/10.1038/d41586-022-04577-5>.
- Latysh, Yurii. (2023). "Get away from Moscow!" *Main Trends of Ukraine's Politics of Memory during the Russo-Ukrainian War*. Russian War in Ukraine: Implications for the Politics of History in Central and Eastern Europe. Ed. by Hanna Bazhenova. Lublin: Institut Europy Środkowej. pp.31-46.
- Malešević, S. (2010). *The Sociology of War and Violence*. Cambridge University Press.
- Malešević, S. (2022). *Why Humans Fight. The Social Dynamics of Close-Range Violence*. Cambridge University Press.
- McNeill, W. (1982). *The Pursuit of Power. Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000*. The University of Chicago Press.
- Obraztsov, I. (2019). The Institutionalization of Military Sociology. *Journal of Political and Military Sociology*, 46, 1, 124-163. <https://www.jstor.org/stable/48599459>
- Park, M., Leahey, E. & Russel, J.F. (2023) Papers and patents are becoming less disruptive over time. *Nature*, 613, 138-144. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-05543-x>
- Parui, A. (2024) Memory studies and postcolonial writing: Interstitial intersections and entanglements, *Journal of Postcolonial Writing*, 60, 6, 725-733, <https://doi.org/10.1080/17449855.2024.2438722>

- Zarycki T. (Red). (2022). *Polskie nauki społeczne w kontekście relacji władzy i zależności międzynarodowych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Šimov, J. (2024). Zones of prosperity, zones of trouble. Notes on colonization and its role in the history of Eastern Europe and Russia. *Historical expertise*. Chişinău, 2, 75-92. <https://doi.org/10.31754/2410-1419-2024-2-75-92>
- Snyder, A. (2023) What's slowing down disruptive science. *Axios*. Jan 12, 2023. <https://www.axios.com/2023/01/12/disruptive-science-slowing>
- Statement on Standards of Professional Conduct*. (2023). American History Association. <https://www.historians.org/resource/statement-on-standards-of-professional-conduct/>
- Szerer, M. (1916). *Sociologia wojny*. Kraków: Nakładem księgarni S. A. Krzyżanowskiego odbito czcionkami drukarni narodowej.
- Tobi, H. & Kampen, J. K. (2018). Researcher design: the methodology for interdisciplinary research framework. *Qual Quant*. 52, 1209-1235. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0513-8>
- Thucydides. (1950). *The History of the Peloponnesian war* / Translated by Richard Crawley. N. Y.: E. P. Dutton and Company, Inc.
- Wright, Q. (1951) *A Study of War*. The University of Chicago Press.
- Zarycki, T. (2017). *Perspektywa postkolonialna jako krytyka globalnych relacji władzy. Główne zagadnienia i polskie interpretacje. Analiza dyskursu publicznego: Przegląd metod i perspektyw badawczych* Red. M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot, i J. Stachowiak. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO. Ss. 211-221.
- Zarycki, T. (2025). Interdyscyplinarność a zagrożenia strukturalne dla socjologii krytycznej. Artykuł dyskusyjny. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, XXI (1), 122–145, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.21.1.06>

REFERENCES

- Bazhenova, H., & Latysh, Yu., Perepelytsia, V. (Ed.). (2024). *Vyklyky iistorychnoi pamiaty na shliakhu polsko-ukrainskoho porozuminnia*. In *Stratehichne partnerstvo Polshchi ta Ukrainy v umovakh zminy mizhnarodnoi systemy: tochky zoru Polshchi ta Ukrainy*. Liublin: Vydavnytstvo universytetu Marii Kiuri-Skladovskoi, pp. 191–213.
- Bernadskyi, B. V. (2012). *Mizhnarodni konflikty: kurs lektsii*. Kyiv: DP «Vyd. dim 'Personal'».
- Burdie, P. (2015). *Refleksywna sotsiologia*. Chastyna II: Chykazhkyi vorkshop / Per. z fr. A. Riabchuk. Kyiv: Meduza.
- Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi polityky natsionalnoi pamiaty Ukrainskoho narodu». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>
- Klauevits, K. (2018). *Pryroda viiny* / Pereklav R. Herasymov. Kharkiv: Vivat.
- Kononov, I. F. (2025). *Suspilna psykholohiia voiennoho chasu yak kompleksna naukova problema: metodolohichni pytannia*. P'iatnadtsiati Siverianski sotsialno-psykholohichni chytannia: Materialy Mizhnarodnoi yuvileinoi naukovo konferentsii (25 kvitnia 2025 roku, m. Chernihiv) / Za nauk. red. O. Yu. Drozdova. Vol. 1. Psykholohiia. Chernihiv: NUCHK imeni T. H. Shevchenka, 63–67. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15485399>
- Luman, N. (2011a). *Chas i systemna ratsionalnist* / Per. z nim. ta uporiadk. Mykhaila Boichenka. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 224 p.
- Luman, N. (2011b). *Poniattia tsili i systemna ratsionalnist: shchodo funksii tsilei u sotsialnykh systemakh* / Per. z nim. Mykhaila Boichenka i Vakhtanha Kebuladze. Kyiv: Dukh i litera.
- Orlova, T. (2018). Salat «Olivie» z tochky zoru sotsialnoi istorii. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 54, 34–41.
- Yablonsky, V. M. (2019) *Polityka iistorychnoi pamiaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Analitychna dopovid*. Kyiv: NISD. 144 p.
- Said, E. (2001). *Orientalizm* / Per. z anhl. V. Shovkun. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy».
- Semeniuk, E. & Melnyk, V. (2017). *Filosofia suchasnoi nauky i tekhniki*. 3rd ed., rev. and enl. Lviv: LNU imeni Ivana Franka.
- Sun-dzy. (2016). *Mystetstvo viiny* / Pereklav Serhii Lesniak. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva.
- Trebin, M. P. (2015). Sotsiologia viiny: ukrainskyi kontekst. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. Serii «Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody», 1148, 30–34.
- Chuprii, L. (2023). Istorychna pamiat yak vazhlyvyi chynnyk derzhavotvorennya v umovakh protyddi rosiiskii informatsiinii ahresii. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, 3 (17), 278–290. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-03-278-290>
- Bloom, N., Jones, Ch. J., van Reenen, J. & Webb, M. (2020). Are Ideas Getting Harder to Find. *American Economic Review*, 110 (4), 1104-1144. <https://doi.org/10.1257/aer.20180338>
- Bogdanov, A. (2016). *The Philosophy of Living Experience* / Translator: David Rowley. Leiden – Boston: Brill. (Bogdanov Library. Volume 8)
- Bogdanov, A. (2020). *Empiriomonism. Essays in Philosophy*, Books 1–3. Appreciation of Bogdanov's intellectual achievements by V.A. Bazarov / Edited and translated by David G. Rowley. Leiden – Boston: Brill. (Bogdanov Library. Volume 2).
- Creveland van, M. (1999). *The Rise and Decline of the State*. Cambridge University Press.
- Chu, J. & Evans, J. (2021). Slowed canonical progress in large fields of science. *PNAS*, Vol. 1, N 41, e2021636118, 1-5. <https://doi.org/10.1073/pnas.2021636118>
- Cocer, Ch. (2008). *Ethics and War in the 21st Century*. L., and N.Y.: Routledge.
- Deng, N., Gu, X., Fan, Y., Havlin, S., & Zeng, A. (2025). The critical role of persistent disruption in advancing science. *Nature Computational Science*, 5(6), 492-501. <https://doi.org/10.1038/s43588-025-00808-7>
- D'Este, P. & Robinson-Garcia, N. (2023). Interdisciplinary research and the societal visibility of science: The advantages of spanning multiple and distant scientific fields. *Research Policy*. V. 52. Issues 2. pp. 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2022.104609>
- Facilitating Interdisciplinary Research*. (2005). National Academy of Sciences, National Academy of Engineering, Institute of Medicine. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/11153>.
- Goethe, J. W. (1966). *Faust*. Eine Tragödie. Erster Teil. Leipzig.

- Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*. Translated from the French by Francis J. Ditter, Jr. and Vida Yazdi Ditter. N. Y.: Harper & Row, Publisher, Inc.
- Kononow, I. (2022). Clausewitz musi umrzeć w sercu polityki. *Gazeta Obywatelska*, 10 marca 2022 r.
- Kononov, I. (2024). Fields of historical memory as battle fields of the ruling classes of the Russian Federation and Ukraine. *Historical expertise*. Chişinău, N3, 98-136. <https://doi.org/10.31754/2410-1419-2024-3-98-000>
- Kozlov, M. (2023). 'Disruptive' science has declined - and no one knows why. *Nature*. 613(7943), 225. <https://doi.org/10.1038/d41586-022-04577-5>.
- Latysh, Yurii. (2023). "Get away from Moscow!" *Main Trends of Ukraine's Politics of Memory during the Russo-Ukrainian War. Russian War in Ukraine: Implications for the Politics of History in Central and Eastern Europe*. Ed. by Hanna Bazhenova. Lublin: Institut Europy Środkowej, 2023. pp.31–46.
- Malešević, S. (2010). *The Sociology of War and Violence*. Cambridge University Press.
- Malešević, S. (2022). *Why Humans Fight. The Social Dynamics of Close-Range Violence*. Cambridge University Press.
- McNeill, W. (1982). *The Pursuit of Power. Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000*. The University of Chicago Press.
- Obraztsov, I. (2019). The Institutionalization of Military Sociology. *Journal of Political and Military Sociology*. Vol. 46, N.1, 124-163. <https://www.jstor.org/stable/48599459>
- Park, M., Leahey, E. & Russel, J.F. (2023) Papers and patents are becoming less disruptive over time. *Nature*. 613, 138-144. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-05543-x>
- Parui, A. (2024) Memory studies and postcolonial writing: Interstitial intersections and entanglements, *Journal of Postcolonial Writing*, 60, 6, 725-733, <https://doi.org/10.1080/17449855.2024.2438722>
- Zarycki T. (Red). (2022). *Polskie nauki społeczne w kontekście relacji władzy i zależności międzynarodowych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Šimov, J. (2024). Zones of prosperity, zones of trouble. Notes on colonization and its role in the history of Eastern Europe and Russia. *Historical expertise*. Chişinău, 2, 75-92. <https://doi.org/10.31754/2410-1419-2024-2-75-92>
- Snyder, A. (2023) What's slowing down disruptive science. *Axios*. Jan 12, 2023. <https://www.axios.com/2023/01/12/disruptive-science-slowness>
- Statement on Standards of Professional Conduct*. (2023). American History Association. <https://www.historians.org/resource/statement-on-standards-of-professional-conduct/>
- Szerer, M. (1916). *Sociologia wojny*. Kraków: Nakładem księgarni S. A. Krzyżanowskiego odbito czcionkami drukarni narodowej.
- Tobi, H. & Kampen, J. K. (2018). Researcher design: the methodology for interdisciplinary research framework. *Qual Quant*. 52, 1209-1235. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0513-8>
- Thucydides. (1950). *The History of the Peloponnesian war* / Translated by Richard Crawley. N. Y.: E. P. Dutton and Company, Inc.
- Wright, Q. (1951) *A Study of War*. The University of Chicago Press.
- Zarycki, T. (2017). *Perspektywa postkolonialna jako krytyka globalnych relacji władzy. Główne zagadnienia i polskie interpretacje. Analiza dyskursu publicznego: Przegląd metod i perspektyw badawczych* Red. M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot, i J. Stachowiak. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO. Ss. 211-221.
- Zarycki, T. (2025). Interdyscyplinarność a zagrożenia strukturalne dla socjologii krytycznej. Artykuł dyskusyjny. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, XXI (1), 122–145, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.21.1.06>